

SOCIOLOGIA DE LA JOVENTUT.
L'EMANCIPACIÓ DE LA JOVENTUT VALENCIANA
EN LA DÈCADA DELS NORANTA:
UN LLARG CAMÍ CAP A LA PRECARIETAT LABORAL

José Manuel RODRÍGUEZ VICTORIANO

INTRODUCCIÓ: LA INSERCIÓ DE LA JOVENTUT OCCIDENTAL EN LES SOCIETATS DEL CAPITALISME DE FI DE SEGLE

«He de començar recordant-me a mi mateix, i també a tu, lector occidental, que en el cas que qui llija aquestes pàgines tinga al voltant de vint anys la seua memòria personal només podrà referir-se a temps de crisi... Aquest lector estarà acostumat a conviure amb la desocupació, la marginació i la pobresa. Un treball fix serà per a ell una meta impossible, i probablement ja haurà treballat per compte alíe sense cap tipus de contracte legal. Sabrà que aconseguir un habitatge és quelcom que de moment no pot plantejar-se, i no s'estranyarà quan veja com es privatitza l'educació i la sanitat... No s'escandalitzarà quan es parle de "flexibilitzar el mercat de treball", ja que ell ja està suficientment "flexibilitzar" des que té ús de raó... Tractaré de contar ací, a aquest lector, que les coses no van ser sempre així. Que, com saben aquells altres lectors que estiguen en la quarantena, hi va haver una època en què no es tenia por a l'atur ni por tampoc a no cobrar en el seu moment la jubilació, ni que els fills no tingueren accés a l'educació o la sanitat... I tractaré d'explicar també que aquesta època de benestar i creixement va venir precedida de dolor i sang, com bé recordaran els lectors que estiguen en la seixantena, i que aquelles èpoques van ser al seu torn anunciades per les convulsions socials, també sagnants —i encara d'això tindran memòria aquells lectors que estiguen en la vuitantena— les primeres dècades del nostre tremend segle vint.»

David ANISI. *Creadores de escasez: del bienestar al miedo*
Alianza, Madrid, 1997, p. 15-16

L'evolució de la situació de la joventut en les societats occidentals durant els últims vint anys ha estat emmarcada en unes coordenades econòmiques i ideològiques concretes (Ortiz, 1995). D'una banda, l'hegemonia de la doctrina econòmica neoliberal en el procés de reestructuració capitalista; d'una altra, el predomini de les ideologies més conformistes i conservadores en l'espai social (Bourdieu, 1999). La citació de l'economista David Anisi que introdueix el present capítol descriu amb concisió la història del nostre present immediat. Per a la comprensió d'aquest procés, resulta imprescindible partir de la crisi de la dècada dels 1970 del model keynesià de creixement capitalista, i també de la sèrie de reformes a què dona lloc dirigides a la seua reestructuració. Els objectius d'aquestes reformes persegueixen, d'acord amb Manuel Castells, la consecució de quatre metes principals. En primer lloc, aprofundir en la lògica capitalista d'ampliar els beneficis en les relacions entre capital i treball; en segon lloc, intensificar la productivitat del treball i del capital; en tercer lloc, globalitzar la producció, la circulació i els mercats per a obtenir beneficis en totes les parts del planeta; i, en quart lloc, aconseguir el suport estatal per a augmentar la competitivitat de les economies estatals en detriment de la protecció social i l'interès públic. Aquests objectius es plasmen en tres direccions: desregulació laboral, privatització i desmantellament del contracte keynesià entre capital i treball que havia produït en les societats occidentals una prosperitat econòmica i una estabilitat sense precedents en les tres dècades posteriors a la segona guerra mundial.

Els efectes d'aquestes noves coordenades econòmiques i socials conformen la realitat quotidiana del conjunt de ciutadans i ciutadanes dels noranta. D'una banda, s'ex-

pressen en el vertiginós ascens de la insignificança cultural mitjançant la imposició unilateral des dels mitjans de comunicació de l'anomenat «pensament únic»¹ i el conformisme generalitzat. D'una altra, es concreten en un sentiment generalitzat de por real enfront de la irresponsabilitat organitzada de l'anomenada «societat del risc» (Beck, 1997) i les seues amenaces correlatives: a escala planetària, l'amenaça civilitzadora vinculada a la crisi ecològica; a escala local, amenaces personals i col·lectives vinculades a la vulnerabilitat laboral creixent (reducció del cost de la mà d'obra, flexibilització, precarització i desregulació del mercat de treball, etc.), i als processos de fragmentació i d'exclusió social.

El panorama anterior es completa amb dues tendències més: un moviment progressiu cap al desmantellament d'importants espais de seguretat pública que en les dècades anteriors garantia l'Estat de Benestar²; i un moviment regressiu d'involució de la cultura democràtica expressada en la preponderància dels drets econòmics de propietat sobre els drets econòmics i socials de ciutadania³ que afectaria, en particular, les noves generacions (Alonso, 1997).

Situant-nos en el camp de les ciències socials, les tendències d'aquest procés s'han concretat en el predomini d'una economia i d'una sociologia, en les quals el mercat ha substituït la societat, i els individus racionals, als subjectes. En el cas de la sociologia de la joventut, aquesta substitució s'ha traduït en un retorn a dues de les tendències menys imaginatives i més estèrils de la investigació social (Mills, 1974): l'empirisme abstracte i la gran teoria. La primera, dirigida cap a la quantificació de tot allò quantificable en la vida dels joves, ha oblidat els comptes estructurals, és a dir, les diverses realitats socioeconòmiques dels joves segons el seu diferent origen social. La segona ha suposat una reactualització de teories que ja van demostrar la seua insolvència, com és el cas de la gastada teoria del Capital Humà⁴ per a explicar uns «contes» determinats com, per exemple, el paper que desenvolupen els mèrits individuals dels joves i la seua formació escolar per a garantir la seua autonomia econòmica futura, o la conclusió amb èxit de les diferents trajectòries del procés d'emancipació adulta.

En definitiva, els comptes del model productiu i de regulació del capitalisme tardà,

1. Ignacio RAMONET (1995) ha contribuït a divulgar la noció de «pensament únic», una mena de terrorisme del pensament, la singularitat de la qual radicaria, d'acord amb Castoriadis, en el fet que és el primer pensament que proposa i busca la desaparició integral del pensament.

2. L'opció neoliberal descarta qualsevol alternativa que no supose el desmantellament de l'Estat de Benestar o, en alguna opció, la seua reducció a un mer Estat Assistencial. La seua doctrina propugna que el mercat lliure pot oferir els sistemes de protecció assistencial amb més efectivitat econòmica i social. En conseqüència, proposa la privatització extensiva dels sistemes públics. Aquesta opció amenaça la seguretat col·lectiva i potencia la segmentació i la dualització social. Vegeu Rodríguez Cabrero (1997).

3. La majoria de la població jove passa a convertir-se en ciutadans de segona quan la ciutadania passa a ser equivalent a la llibertat formal de moviment en el mercat econòmic i a la capacitat de consum opulent. La ciutadania de primera la formen aquells sectors de la població amb una identitat econòmica segura i gran capacitat de consum.

4. La teoria del Capital Humà (T. W. SCHULTZ) predicava, durant els pròspers anys cinquanta i principis de la dècada dels seixanta, que la inversió més rendible per a potenciar el desenvolupament econòmic de la societat és la que es fa en formació dels recursos humans; al seu torn, els individus es beneficiaven de la seua inversió en educació en obtenir una qualificació més alta amb què competir en el mercat laboral. La versió més recent de la formació, recursos humans i mercat laboral ve de la mà de la nova economia familiar (Becker, 1987).

també els seus contes, és a dir, la matriu de convencions cognitives i ideològiques i l'imaginari de conviccions polítiques, han estructurat i marquen les diferents realitats dels joves occidentals en les dècades finals del segle que ara conclou. Comprendre la gènesi d'aquest procés històric i els seus trets més significatius és imprescindible per a entendre les biografies i les trajectòries de la situació contemporània dels joves. Com recorda C. Wright Mills en la seua clàssica reflexió sobre *La imaginació sociològica*, els actors socials, en el tumult de la seua experiència quotidiana, són sovint falsament conscients de les seues posicions socials. Davant d'aquests equívocs, la primera lliçó de la imaginació sociològica consisteix en la idea que els actors socials només poden comprendre la seua pròpia experiència i avaluar el seu propi destí localitzant-se a si mateixos en la seua època històrica. Comprendre i canviar les pròpies possibilitats en la vida requereix igualment conèixer la de tots els subjectes que es troben en unes circumstàncies semblants.

La sociologia de la joventut contribueix a aquesta tasca en la mesura que, reconstruint la dinàmica històrica dels processos socioeconòmics, esdevé capaç de donar compte de les similituds en la realitat actual dels joves, així com de les seues diferències bàsiques segons la classe social d'origen i el sexe. Atinent el criteri anterior, les pàgines que segueixen fan, en primer terme, un recorregut per la producció històrica de la categoria social de la joventut, per a mostrar succintament els diferents contextos socioeconòmics des dels quals s'ha fet la construcció social del concepte de joventut en les societats occidentals des de la dècada dels cinquanta fins als nostres dies i la seua relació amb el sistema educatiu. Després d'aquest primer pas, necessari per a entendre les claus existencials dels joves en aquest final de segle, s'analitzen posteriorment les dimensions socioeconòmiques bàsiques del seu procés actual d'inserció i exclusió social, atenent els resultats de la investigació social sobre la joventut espanyola i la valenciana.

2. LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL DE LA JOVENTUT DES DE LA DÈCADA DELS SEIXANTA: DE LA INSERCIÓ SOCIAL A LA PRECARIETAT LABORAL

«Cap altra tècnica de conducció de la vida lliga l'individu tan fermament a la realitat com la insistència en el treball, que almenys l'insereix de manera segura en un fragment de la realitat; a saber, la comunitat humana. La possibilitat de desplaçar sobre el treball professional i sobre els vincles humans que s'hi enllacen una considerable mesura de components libidinosos, narcisistes, agressius i fins i tot eròtics, li confereix un valor que no li va al darrere al seu caràcter indispensable per a refermar i justificar la vida en societat.»

Sigmund FREUD. *El malestar en la cultura*
Ammorrtu editores, Buenos Aires, 1988, p. 80

Davant del coneixement espontani i les creences arrelades en el sentit comú, la sociologia mostra que la realitat social no és evident, ni natural.⁵ Descriu, en estudiar les categories socials, el procés històric de la seua construcció social; ens informa a partir de les investigacions concretes sobre les seues significacions canviants, i ens permet entendre com s'han anat construint al llarg de l'esdevenir històric; ens dona

5. Josep V. MARQUES: *No és natural*, Anagrama, Barcelona, 1982.

claus, finalment, per a accedir a la comprensió del sentit que tenen en el nostre present immediat. La categoria social de joventut no n'és una excepció. El desenvolupament del sistema capitalista a Europa al llarg dels dos-cents últims anys està acompanyat de tota una sèrie de processos de caràcter demogràfic, polític i social que configuren la identitat dels ciutadans. La classe social d'origen, el sexe, l'hàbitat i, progressivament, l'edat (vinculada a la prolongació de l'esperança de vida, la reducció de la mortalitat, i la generalització de la família nuclear), constituïran els elements centrals de l'esmentada identitat.

2.1. *Les dècades centrals: pacte keynesià i construcció de l'Estat de Benestar*

La gran transformació capitalista iniciada cap al 1890 i associada a la II Revolució Industrial va imposar de manera forçosa la reforma i la subjecció de la societat mundial pel principi de la maximització de la rendibilitat del capital. Significa, en paraules del clàssic de l'antropologia econòmica Karl Polanyi (1989), la generalització de les formes d'intercanvi social basades en l'explotació vinculades a un fet únic i excepcional en la història de la humanitat: l'intent d'institució per part de l'Estat d'un mercat econòmic autoregulator.

L'expansió del mercat i l'empresa capitalista —expansió unida a una falla que va aconseguir el nivell de premissa teòrica per la qual s'entenia que els vicis privats produeixen virtuts públiques; segons aquesta falla, revitalitzada ideològicament pel neoliberalisme dels últims vint anys, és l'egoisme privat dels actors individuals el que acabarà produint el bé social públic—, va suposar el predomini de la rendibilitat comptable i la mercantilització com a valor central de la vida social. Va implicar el desarrelament de les relacions directes de cada comunitat amb el seu propi medi natural —migracions de milions de camperols i artesans—, i va trencar els equilibris socials i ecològics preexistents. Al llarg de la primera meitat del present segle, aquesta expansió va conduir a l'imperialisme econòmic i va propiciar el desencadenament de les dues guerres mundials, que van caracteritzar l'època feixista central (1914-1945) del segle XX. Les conseqüències dramàtiques d'aquest període van obligar el sistema capitalista occidental a transformar-se després del final de la Segona Guerra Mundial.

L'anomenat pacte keynesià va ser la principal expressió d'aquest canvi, i el seu èxit més reeixit, l'Estat de Benestar. El seu disseny va permetre el creixement dels salaris reals i del tipus de benefici, de la massa salarial global i dels beneficis totals en un marc general de plena ocupació i seguretat que possibilitava, sense qüestionar les llibertats, refermar i aprofundir la democràcia en les societats occidentals. Una plena ocupació assegurada per al conjunt dels treballadors, que era compatible amb la innovació tecnològica i que allunyava, com escriu David Anisi (1995), les pors. La por a no trobar ocupació, la por a ser un inútil en la vellesa, la por a no poder educar els fills, la por, al capdavant, a no tenir mitjans amb què enfrontar-se amb la malaltia. La desaparició de les pors suposa, tant pel que fa als individus com pel que fa a les societats, un augment de la llibertat.

Pel que fa a la joventut en aquest període, apareix estretament vinculada als processos d'industrialització, desenvolupament econòmic i canvi social de les societats occidentals. Es converteix en una edat valuosa. Seguint el plantejament del filòsof José Luis

Aranguren (1985), entre 1945 i 1960 va ser l'època de la «invenció» de la joventut com un col·lectiu dotat de substantivitat pròpia: «Fins llavors —escriu Aranguren— hi havia hagut joves però no joventut. De la frustració del final de la guerra i de la voluntat de reconstrucció de la convivència sobre sòlids fonaments havia emergit aquella joventut amb tal "força creadora" que s'estava convertint en referència model i fins i tot "moda" per a les altres edats».

2.2. *Instrucció escolar i desenvolupament econòmic: una parella feliç*

El creixement econòmic i el desenvolupament de l'Estat del Benestar i l'expansió consegüent de l'anomenada Escola de Masses van permetre, en aquestes dècades centrals, la incorporació massiva de les generacions joves de l'època al sistema educatiu i al mercat laboral. De fet, com apunta Ernest Garcia (1990), la instrucció escolar i el desenvolupament econòmic van ser durant els anys cinquanta i seixanta una parella feliç. Els seus padris teòrics van ser la teoria del Capital Humà de T. Schultz en economia, i la teoria de la Modernització Social en sociologia. Segons la primera, com assenyalàvem més arrere —pel que fa als individus—, les persones poden incrementar les seues capacitats com a productors i com a consumidors mitjançant la inversió en ells mateixos, de manera que la instrucció escolar és la principal inversió en capital humà. Pel que fa a les societats, els increments en la qualificació educativa de la població activa són la causa fonamental de l'increment de productivitat. D'aquesta manera, la teoria del Capital Humà postulava una relació causal entre nivell d'instrucció adquirit, els mèrits i les capacitats individuals per a adquirir-lo i el nivell de renda. En conseqüència, la instrucció escolar esdevé un mecanisme de promoció social i els mèrits i les capacitats individuals acaben explicant la desigualtat social.

De la seua banda, la teoria de la Modernització reforçarà aquestes conviccions ideològiques. A partir de la presentació que fa dels centres d'ensenyament com a motors del creixement econòmic, de la innovació tecnològica i de la modernització social, els teòrics del postindustrialisme troben en la diferent inversió en educació la causa que explica la diferència entre els països rics i pobres. La seua recepta és d'aplicació universal: més inversió en educació per a eixir de la misèria, més inversió en educació per a ser més rics.

2.3. *De la crisi dels setanta a l'enfonsament de les condicions d'ocupació*

A principis dels setanta, el sistema capitalista entra en crisi. Una crisi econòmica i ecològica que, com expliquen Anisi (1995), Riechmann i Recio (1997) prové de la ruptura unilateral per part del capital del pacte keynesià de la postguerra basat, com hem vist, en l'Estat del Benestar i la plena ocupació. Les seues conseqüències són conegudes: augment del preu del petroli, saturació dels mercats, insuficiència de les inversions industrials, caiguda de la productivitat i dels beneficis; i tot això amb el rerefons de la crisi ecològica més greu de la història de la humanitat.

Quant a la joventut, la crisi dels setanta suposa la prolongació progressiva de l'etapa de transició esmentada cap a la integració adulta; en aquest nou context, que es prolongarà fins als nostres dies, una part important del col·lectiu juvenil quedarà situat en una posició

estructural de marginació social i la seua aportació generacional, malgastada potencial. El privilegi de ser jove dels anys seixanta comença a esdevenir un llast des de finals dels setanta en endavant. La citació següent del sociòleg italià Franco Ferrarotti (1983) ens permet sintetitzar el problema: «És incontestable que en les actuals condicions sociopolítiques no s'aprofiteja l'aportació generacional de la major part de la generació jove. La seua disponibilitat humana passa per alt quan no s'engrosseix. En afliurar-se els llaços amb la família d'origen i replegar-se l'escola sobre si mateixa i els seus mites burocràtics, els joves al marge de la vida econòmica i productiva constitueixen avui, en les societats tècnicament avançades, un sector de la població que generalment és objecte de discriminació i evitació».

A partir dels anys setanta, la crisi econòmica esdevé també crisi de l'eufòria escolartitzadora. La retòrica de les societats postindustrials que presenta l'Escola de Masses com el principal motor del creixement econòmic i de la igualtat d'oportunitats comença a ser desmentida rotundament pels fets: excedent de mà d'obra qualificada en situació d'atur o subocupació, atur de titulats universitaris, devaluació dels diplomes escolars, sobreeducació. A partir de diversos estudis empírics (Coleman, Jencks, Boudon, Bourdieu...) es va arribar a la conclusió que l'expansió educativa podia justificar-se com un progrés en l'oferta de consum cultural o com una millora de les condicions per a la participació cívica i política dels ciutadans però, per descomptat, no es podia justificar com a motor del creixement econòmic o com a motor de la igualtat social. No obstant això, els governs occidentals no podran prescindir del recurs a l'expansió escolar com a argument legitimador de més igualtat social. La formació, condició necessària per a trobar ocupació, es convertirà en una avantsala d'espera cada vegada més prolongada per a accedir a l'ocupació. El problema de la desocupació es desplaçarà, progressivament, del sistema econòmic al sistema educatiu: en lloc de produir-se més ocupacions es produirà més formació per a l'ocupació.

2.4. *El context socioeconòmic dels noranta: globalització econòmica, pensament únic i fragmentació social*

La crisi estructural del 1973 és, principalment, la crisi final del model socialdemòcrata, estructurat sobre el pacte keynesià capital/treball que buscava l'articulació del capital amb la plena ocupació. Durant les dècades dels vuitanta i noranta la reorganització del sistema de dominació capitalista passarà per la reducció totalitària de la racionalitat social a la raó privada economicista; per l'exaltació de la competitivitat i el benefici empresarial en el marc del mític «mercat lliure». Els seus pilars s'articulen entorn al progressiu disciplinament laboral: reconversió industrial permanent, atur selectiu i precarització del treball; i entorn a una ofensiva ideològica individualista i privatitzadora que denega els espais públics i col·lectius, manipulació ideològica del consum, convivència, medi ambient, cultura popular, i que negant la funció reguladora de l'Estat, només l'admet quan és necessària per a la rendibilitat del capital mateix⁶.

A partir d'aquest moment, i d'una manera progressiva, els mecanismes tradicionals

6. Per a una anàlisi detinguda d'aquest procés és recomanable la lectura de l'excel·lent article d'Alfonso Ortíz: «Viejas y nuevas ideologías: hacia la dualización postsocialdemócrata» (*Documentación Social*, núm. 99/100).

d'estabilització del capitalisme keynesià: classe obrera normalitzada, consum de masses, plena ocupació, prestacions socials garantides, estat intervencionista mercantilitzador, etc., van transformant-se en els seus contraris: mercats de treball segmentats, dualització social, desocupació estructural, estat mercantilitzador i empresaritzador, etc. (Alonso, 1997). En aquesta etapa els imperatius dels grups dirigents dels països més desenvolupats del món —mundialització econòmica, liberalització, desregulació, innovació tecnològica, privatització i competitivitat— s'imposen, com uns nous manaments (Petrella, 1997), a la resta dels grups socials i als països menys desenvolupats.

2.5. *La nova qüestió social: la vulnerabilitat social i la precarització laboral com a norma*

El revés de la reestructuració econòmica capitalista ha suposat, als països occidentals, el pas d'un Estat del Benestar, basat en les polítiques socials i d'ocupació, a un Estat del Rendiment, basat, fonamentalment, en polítiques de rendibilitat financeres i monetàries. La seua expressió social s'ha plasmat en l'increment de la vulnerabilitat social i en el creixement de les desigualtats socials, i ha donat lloc a l'emergència de l'anomenada «nova qüestió social». Per a R. Castell (1997), la nova qüestió social s'articula al voltant d'un triple eix. En primer lloc, la desestabilització dels treballadors estables, que consisteix en un empitjorament de les condicions d'estabilitat de la classe obrera integrada i d'importants grups de les classes mitjanes. Les formes que adopta aquest moviment són la paralització de l'ascens social que comencen a sofrir aquests grups i la caiguda progressiva de la idea de seguretat i d'estabilitat que aquests havien acumulat durant els trenta anys anteriors.

El segon eix fa referència a la normalització de la precarietat, que és expressada per l'auge de la temporalitat en l'ocupació i per l'eclosió de franges intermèdies compostes majoritàriament per joves en situacions altament aleatòries on la confusió entre treball, ocupació, formació, i entre les figures del meritori, dels treballs insignificants, del cursetista o del treballador voluntari delinea un panorama de trajectòries vitals altament discontinües i estabilitzades en la provisionalitat. Finalment, el tercer eix reflecteix l'aparició i l'ampliació de grups de població excedentaris. Aquests grups travessats per les lògiques d'exclusió social i professional estan compostos per treballadors envellits que han perdut el seu lloc en el procés productiu; per joves parats de llarga duració, per dones soles amb càrregues familiars, dependents de les minvants ajudes públiques o de petites ocupacions irregulars que a penes cobreixen els nivells de subsistència... Aquests sectors, deslligats dels circuits d'intercanvi productiu, ocupen en l'estructura social contemporània una posició d'exclusió homòloga a la del Quart Món.

3. SOCIOLOGIA I JOVENTUT. LA INVESTIGACIÓ SOBRE JOVENTUT A L'ESTAT ESPANYOL I AL PAÍS VALENCIÀ

«Aquell privilegi que s'anomenava joventut —què gran que és ser jove!— aquell antic tresor s'ha repartit ara més generosament entre la població. Diuen que s'ha regalat. Si aquest regal ha resultat, o no, ser un regal enverinat és un assumpte sobre el qual decideix cadascú.»

Carlos LERENA. *Materiales de sociología de la educación y la cultura*
Grupo Zero, Madrid, 1985

La reproducció de l'ordre social suposa necessàriament la (re)producció dels subjectes. Si la maduració biològica ocupa la infància, la maduració social ocupa l'adolescència i la joventut. El paper de la socialització dins de la reproducció de l'ordre social consisteix en la interiorització, per part de les generacions joves, de les normes socials dominants en les generacions adultes. El seu objectiu, com ja assenyalava Durkheim, consisteix a suscitar i a imposar en els joves els estats físics, intel·lectuals i morals demandats per la societat adulta dominant. En aquest sentit, la investigació sociològica sobre la joventut té per objecte privilegiat el control, per part de la societat adulta, del procés de socialització de la població juvenil. Per aquesta raó la preocupació pels joves ha estat una constant en la investigació sociològica; mitjançant aquesta, des de diferents instàncies públiques o privades, es tracta de conèixer la situació socioeconòmica i els interessos dels joves —des de les actituds, les normes i els valors fins a la tendència de vot. L'espectre dels seus objectius és ampli, però convé assenyalar que informar-se —en el sentit d'extraure informació— sobre la situació dels joves en el procés de reproducció social, per part de la societat adulta, implica també (in)formar els joves —en el sentit de donar-los la forma— què interessa a la societat adulta dominant. Aquest fet explicaria per què els informes sobre la joventut, quan són publicats, poques vegades són llegits pels joves mateixos. Reflexionant sobre aquesta qüestió Jesús Ibáñez escrivia:⁷

«Es parla molt de la joventut, però la joventut no parla. Durant la dècada daurada dels seixanta —maig del 68 a la punta— pareixia que la joventut prendria el relleu de la classe obrera com a protagonista de la revolució. La joventut en seria subjecte. Els joves d'avui passen de tot, han passat de l'activisme al «passotisme». Però entre les cendres d'aquell futur avortat ressorgeix la joventut com a objecte de la nostra sol·licitud. Per què ens vam preocupar tant pels joves? No ha de ser per amor: si hi haguera amor, no els deixariem podrir-se al sol, aparcats en les institucions d'ensenyament i/o patinant en l'atur. Ens vam preocupar, perquè els temem. Per què temem tant els joves?»

3.1. Els estudis sobre joventut en la societat espanyola

La societat espanyola no ha romàs al marge d'aqueix temor. L'any 1961, en ple apogeu del règim dictatorial franquista, es va fer la primera enquesta sobre la joventut espanyola. Des de llavors podem diferenciar tres etapes en la investigació sobre la nostra joventut:

7. La citació forma part de la ponència que Jesús Ibáñez va presentar al curs «De l'acne a l'Inem» celebrat a València l'any 1986 i en el qual es van exposar els resultats del primer estudi sociològic dur a terme sobre la joventut valenciana. La ponència titulada «La juventud como mito» està publicada en *A contracorriente*. Madrid, Fundamentos, 1987, p.407.

Un primer període que coincideix amb els últims quinze anys del franquisme i en el qual es fan les dues primeres enquestes nacionals a la joventut espanyola (1960, 1969). Convé tenir en compte l'excepcionalitat d'aquestes enquestes, ja que en el període esmentat la investigació social no era freqüent. El règim franquista prescindia, generalment, d'informar-se sobre la societat. Li solia resultar suficient imposar-hi la seua forma mitjançant el recurs a la violència física i la manipulació informativa, s'accontentava mitjançant la violència (com deia un ministre del règim: «menos viajar» —és a dir, menys informar-se— «y más leer los periódicos» —és a dir, més formar-se).

El segon període comprén els primers anys de la transició política fins al 1982. La necessitat d'estabilitzar el procés de transició política va portar la preocupació creixent per la situació dels joves en el marc de les transformacions que ocorrien en la societat espanyola. En aquesta etapa es van dur a terme tres noves enquestes nacionals (1976, 1978, 1982), i diverses investigacions de caràcter autonòmic i local.

La tercera etapa suposa l'eclosió de la investigació sobre la joventut. La necessitat de dissenyar les polítiques de joventut multiplica les iniciatives d'investigació municipal, autonòmica i estatal. La problemàtica de la inserció o l'exclusió social dels joves en l'acabada de modernitzar i cada vegada més postindustrial societat espanyola, recorre aquests treballs. En aquesta etapa es conclouen quatre enquestes nacionals (1985, 1988, 1992, 1996).

La investigació social sobre la joventut valenciana es concentra en la tercera etapa. Després d'un primer assaig pioner de S. Salcedo, titulat: *Integrats, rebels i marginals. Subcultures juvenils al País Valencià*, publicat l'any 1974, el primer informe d'àmbit autonòmic sobre la joventut valenciana es va fer el 1985. En aquest informe, dirigit pel professor J. V. Marqués, i fet mitjançant la combinació de pràctiques qualitatives (entrevistes i grups de discussió) i tècniques quantitatives (enquesta), s'informava de la situació laboral, educativa, familiar, però també de l'ús de la llengua, de la cultura política, el temps lliure, la sexualitat i l'amistat dels joves valencians. A aquest primer informe autonòmic, que mai no va ser publicat, li han seguit dues enquestes més dirigides ambdues per Manuel Martín Serrano (1994, 1996). La primera va ser publicada l'any 1995 sota el títol *Joventut valenciana 1994*; la segona va ser elaborada per Ramón González, però s'ha mogut en el reduït cercle d'acostats al partit polític de caràcter regionalista que controlava l'Institut Valencià de Joventut quan es va fer l'enquesta. Els seus responsables no van creure mai convenient publicar els resultats d'aquesta enquesta finançada amb diners públics. Al costat d'aquests informes s'han fet nombroses investigacions que, o bé aborden la joventut local, o bé n'estudien algun aspecte sectorial.

A manera de resum, assenyalarem a continuació les característiques metodològiques i teòriques de les investigacions sobre el jovent espanyol i valencià. Utilitzem per a això l'anàlisi duta a terme per Martín Criado (1988:65-71) en una exhaustiva revisió sobre la producció de la joventut en la investigació sociològica espanyola:

—Predomini de les investigacions descriptives sense cap marc teòric. Aquestes investigacions —oblidant el precepte metodològic de G. Bachelard segons el qual l'objecte mai no és objectiu— accepten des de la sociologia espontània que hi ha quelcom que s'anomena joventut i que està composta per individus compresos entre uns certs intervals d'edat (Marqués *et al.*, 1992). D'aquesta manera, les institucions promotores de la investigació poden definir *a priori* quines són les edats rellevants i quina és la pro-

blemàtica que s'ha d'investigar (l'interés comú sol vincular-se amb el mesurament del grau d'adequació de les actituds i les opinions dels joves amb les normes adultes dominants).

—Predomini d'un substancialisme teòric que redueix els joves a un grup social homogeni, a partir de l'element comú de l'edat, i n'oculta les diferències socials que els estructuraven i determinen les trajectòries futures.⁸ Quin criteri autoritza —podem preguntar-nos amb Martín Criado— a identificar, en la investigació sobre joventut, com pertanyents al mateix grup social només pel fet de tenir una edat similar un estudiant de dret d'una universitat privada i un peó d'obrer amb contracte temporal?

—Tendència a la presentació dels canvis socials com a canvis culturals, generalment units a una assimilació acrítica de la teoria de la modernització. En aquests plantejaments subjau la creença que els canvis tecnològics i culturals condueixen a una societat més justa, democràtica, meritocràtica, etc.

—Desaparició del marc analític, en la majoria de les investigacions, de la categoria de classe social o reducció a una variable independent més. Però, en general, aquesta qüestió apunta que, quan apareix un marc teòric, aquest no sol estar entre aquelles teories sociològiques que entenen que la societat la formen grups amb interessos enfrontats.

—Predomini de la descripció del que diuen que fan els joves i les seues freqüències enfront de l'explicació del sentit i el perquè dels seus discursos. Aquesta orientació es tradueix en una absència majoritària de les pràctiques qualitatives d'investigació social i en un ús reiterat de l'enquesta d'opinió com a única tècnica d'investigació.

Encara que el gros de la sociologia de la joventut s'inclou dins de les característiques anteriors, hi ha una altra línia d'investigació que situa el coneixement de la joventut en el context ampli de la dinàmica de reproducció de les classes socials. En aquests treballs, davant de les teories de la modernització o de la postmodernitat a l'ús, es defineix l'estructura social com una estructura de dominació política, econòmica i ideològica. (Vegeu González, J. J., De Lucas, A. i Ortí, A., 1985; Col·lectiu Ioé, 1987, 1997; Martín Criado, 1998.)

3.2. *Les tribulacions de la transició juvenil cap a l'autonomia econòmica*

Els informes sociològics sobre la joventut espanyola de l'Institut de la Joventut (Zárraga, 1985, 1988) han definit la condició juvenil com un trànsit cap a la inserció adulta que parteix d'una situació de dependència familiar, econòmica i social i es dirigeix a una altra nova d'autonomia i emancipació adulta. Des d'aquesta perspectiva, l'etapa de joventut es considera conclosa quan es compleixen simultàniament els requisits següents:

- a) Independència econòmica, entenent per això la responsabilitat sobre l'obtenció dels recursos necessaris per al propi manteniment i la capacitat per a generar-los.

8. Ampliant la qüestió, podem indicar amb Martín Criado que els errors teòrics són, a vegades, encerts polítics. La joventut és un grup políticament interessant. Permet presentar els conflictes entre classes socials com a conflictes entre classes d'edat, «problemes juvenils». Interessant, també, per als tècnics i els sociòlegs de la joventut, els quals, amb els seus discursos sobre els problemes de la joventut creen la necessitat dels productes que venen.

- b) Autoadministració dels recursos que es disposen per al propi manteniment.
- c) Allotjament propi, independent de la llar d'origen.
- d) Autonomia personal: capacitat de decisió sobre si mateix sense tutela aliena.⁹

A partir de la definició anterior, la característica més rellevant de l'actual procés de joventut consisteix en la seua prolongació temporal a causa de les dificultats que els joves troben per a complir simultàniament els quatre requisits anteriors. En particular el primer: és a dir, la seua entrada en l'activitat productiva que, pràcticament, impedeix el compliment de la resta de requisits.

L'últim informe sobre la joventut de l'Institut de la Joventut mostra que l'edat mitjana de l'emancipació econòmica dels joves s'ha retardat, ja que no és fins als 27 anys que la meitat dels joves obté aquesta emancipació i se sosté econòmicament. No obstant això, encara als 29 anys, límit estadístic d'aquesta classe d'edat, queden encara un 30% de joves que depenen del domicili familiar. Els joves en conjunt són cada vegada més temps joves i comparteixen, també en conjunt, una posició estructural d'exclusió i marginació social. La característica més rellevant de la població jove consisteix en l'increment de la seua precarietat laboral i social. Els col·lectius de joves més desfavorits econòmicament i culturalment per la seua classe social d'origen troben dificultats serioses a definir les pròpies trajectòries d'inserció social. Les seues possibilitats d'una autonomia existencial queden seriosament bloquejades.

L'explicació a aquest bloqueig ha de buscar-se en l'evolució del mercat de treball. Els indicadors de l'evolució econòmica de la societat espanyola mostren el desenvolupament d'un atur estructural massiu, una desregulació laboral creixent i la generalització d'esclaris de precarització laboral i exclusió social. Així, seguint l'anàlisi d'Antonio Santos i María Poveda (1998), mentre que en les magnituds macroeconòmiques la societat espanyola és quasi europea, en el nombre de parats doblem la mitjana continental. El mercat de treball espanyol configura la imatge d'una societat segmentada en tres terços: una minoria poderosa formada per capes socials en ascens i amb gran capacitat de consum; una àmplia capa de treballadors fixos (manuales i intel·lectuals) que compten amb prestacions socials garantides i un cert nivell de consum; i finalment, una massa creixent de sectors exclosos (joves parats, treballadors precaris i de l'economia submergida) amb cobertura social mínima i condemnats a un «buscar-se la vida» permanentment. Entre els joves, el problema de la desocupació tendeix a convertir-se en el problema de la precarització de l'ocupació.

En contraposició a la seguretat laboral i social del pacte keynesià, la dècada dels noranta ha suposat també per als joves espanyols la generalització de recorreguts laborals cada vegada més inestables. Unides a la desocupació estructural dels joves, les noves formes de regulació laboral han suposat, per als joves que han pogut incorporar-se al mercat de treball, una situació en la qual l'ocupació no s'ha vinculat a l'estabilitat sinó a la precarietat (Roquero, 1995; Bilbao, 1998).

9. Luis GARRIDO, artífex de la primera formulació d'aquesta definició en la dècada dels vuitanta, ha cregut convenient retocar-la per als noranta i substitueix la segona condició: autoadministració dels recursos que es disposen per al propi manteniment, per: qualificació professional. Vegeu Garrido, L.; Requena, M. (1997) *La emancipación de los jóvenes en España*. Madrid, Institut de la Joventut. És a dir, ja que podem interveir sobre l'ocupació entretinguem l'etapa de joventut amb més formació del seu Capital Humà.

Quadre 1. Evolució dels tipus de contracte entre 1987 i 1996 de la població assalariada de 16 a 29 anys

	1987	1990	1996
Contracte de duració indefinida	63,1%	42,6%	37,4%
Contracte de duració temporal	36,6%	57,3%	62,5%
No classificable	0,3%	0,1%	0,1%
Total	100%	100%	100%
	(2705.2)	(3191.2)	(2762.2)

Font: EPA, quart quadrimestre (extret de García Espejo, 1998, pàg. 4)

3.3. L'heterogeneïtat de la integració dels joves: inserció i exclusió social

En la transició juvenil cap a l'autonomia adulta podem distingir dos grans eixos. El primer, compost per les categories centrals de formació, ocupació i accés a l'habitatge. El segon, compost per les expectatives, les actituds i els valors dels joves.

D'una altra part, cal establir-hi una distinció conceptual bàsica. Encara que el denominador comú de l'etapa de joventut siga compartir la problemàtica de transició a la condició adulta, no podem oblidar que les diverses condicions materials i socials dels joves: sexe, classe social, hàbitat rural o urbà, determinen l'existència de diferents joventuts amb diferents trajectòries socials i, a l'extrem, diferents graus d'inserció i exclusió social. D'aquesta manera, utilitzant la definició d'aquests conceptes que va fer el Col·lectiu Ioé (1999), les diverses formes d'inserció són resultat de trajectòries complexes que es mouen en un doble pla individual i social. En un extrem tindriem el grau més alt d'inclusió social, entenent com a tal més qualitat de vida i sentiment de realització personal i professional; en l'oposat estaria l'exclusió social, entenent com a tal la precarietat socioeconòmica, els sentiments de fracàs i l'anomia social. D'acord amb el plantejament del Col·lectiu Ioé (Quadre 2), l'exclusió social seria el punt més alt en l'escala de la precarietat socioeconòmica, però entre aquesta última i la primera no hi ha canvis qualitius significatius.

D'aquesta manera, centrant-nos en les dues primeres etapes del procés d'inserció, podem parlar de dos tipus extrems de trajectòries d'inserció entre els joves. Una, la dels joves àmpliament preparats; l'altra, la dels joves absolutament precaritzats. Els primers, minoritaris quantitativament, es correspondrien amb els procedents de les classes mitjanes altes i altes de la societat espanyola; per a ells la transició a la maduresa adulta significa una espera còmoda, que poden emprar per a assegurar una bona reproducció de la seua posició social d'origen: invertint amb rendibilitat al mercat escolar, ocupacional o matrimonial (pensem en els protagonistes d'alguns recents enllaços matrimonials). El pensament únic massmediàtic els ha proposat com a models en els últims anys. Per als segons, procedents de la classe treballadora o de les classes mitjanes baixes, estadísticament majoritaris, la transició es converteix en una llarga espera de duració indefinida en la qual, en el millor dels casos, les seues inversions escolars (certificat d'escolaritat, FP o carreres universitàries de cicle curt) o ocupacionals (contractes precaris o a temps parcial) no són suficients per a garantir la seua futura estabilitat adulta. Dins d'aquest grup hem d'incloure un sector ampli de joves que es mouen entorn al llistó de l'exclusió social

Quadre 2. La inserció com a procés individual i social

	INSERCIÓ SOCIAL	
	INCLUSIÓ	EXCLUSIÓ
Sistema de socialització primària. Infantesa i joventut	<ul style="list-style-type: none"> • Família d'origen. La cohesió familiar i la posició socioeconòmica i cultural elevada afavoreixen la integració en els valors i les normes socials: autoestima, voluntat de superació, èxit en els estudis, facilitats per a aconseguir alta qualificació laboral, etc. • Escola, política social, mitjans de comunicació, etc. Cobreixen els seus objectius de formació, informació, inculcació de normes, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> • Família d'origen. La no-cohesió familiar i la posició socioeconòmica i cultural precària dificulten la integració en els valors i les normes socials: inseguretat, sentiment de fracàs, subcultures i contracultures marginals, etc. • Escola, política social, mitjans de comunicació, etc. No cobreixen els seus objectius de formació, informació, inculcació de normes, etc., la qual cosa provoca l'aparició d'objectius especials i control tutelar.
Sistemes de socialització secundària. Edat laboral	<ul style="list-style-type: none"> • Família nova: creada en bones condicions, tant materials com de cohesió entre els parents. Treball domèstic facilitat pels recursos econòmics, la cooperació o l'ajut extern. • Treball en el sector primari: estabilitat, qualificació, promoció professional, salaris alts, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> • Família nova: creada en condicions deficientes, tant materials com de cohesió entre els parents. Sobrecàrrega de treball domèstic, sense suports i eventualment combinat amb subocupacions precàries. • Treball en el sector primari: inestabilitat, baixa qualificació, sense promoció professional, salaris insuficients, atur, etc.
Sistemes de cobertura de riscos. Ancianitat	<ul style="list-style-type: none"> • Rendes familiars d'origen o adquirides al llarg de la vida familiar mitjançant l'estalvi. • Pensions contributives garantides (basades en una assegurança laboral) i estabilitat. • Famílies dels fills: proveeixen les cures i les atencions que calga. 	<ul style="list-style-type: none"> • Escassa renda familiar unida a la dificultat d'acumular estalvis al llarg de la vida laboral. • Pensions no contributives, subsidis mínims, inseguretat de la percepció, quantia escassa. • Famílies dels fills: deficient atenció als pares per falta de mitjans i condicions favorables.

Font: Col·lectiu Ioé (1999)

que alternen èpoques de penúria amb altres de menys dolentes. Per a aquests joves, com assenyala Anna Alabart (1998), tancats en el cercle de la pobresa, les seues possibilitats de ciutadania i la seua qualitat de vida són, en gran part, segons les polítiques socials que s'apliquen: inserció laboral, subsidi d'atur, habitatge.

En termes generals, l'empitjorament progressiu de les condicions d'ocupació en els últims quinze anys ha paralitzat el procés d'emancipació dels joves. Com s'observa a la Taula 1, durant els últims quinze anys hi ha hagut una reducció forta dels joves independents econòmicament. Entre 1984 i 1996, el conjunt de joves econòmicament autònoms en el grup de 25 a 29 anys es redueix a la meitat, ja que passa d'un 64% a un 32%. Al seu torn, augmenta la categoria dels completament dependents: un 13% el 1984 enfront d'un 24% el 1996; i les situacions intermèdies: el nombre de semidependents passa del 12% l'any 1984 al 26% l'any 1996. En definitiva, augment de la dependència econòmica total i de la proliferació de situacions intermèdies on, a pesar de comptar amb alguns ingressos, l'emancipació esdevé impensable.

Taula 1. Evolució de l'autosuficiència i la dependència econòmica en cada grup d'edats

	En les cohorts de 15 a 24 anys			
	1984-85*	1988*	1992**	1996 De l'enquestat*
Independència econòmica total	12	13	8	8
Independència econòmica parcial	8	9	24	12
Dependència econòmica parcial	17	19	17	20
Dependència econòmica total	63	58	52	60
N	(6.434)	(3.826)	(3.552)	(4.078)

	En les cohorts de 25 a 29 anys			
	1984-85*	1988*	1992**	1996 De l'enquestat*
Independència econòmica total	64	60	50	32
Independència econòmica parcial	12	12	33	36
Dependència econòmica parcial	11	13	8	17
Dependència econòmica total	13	15	9	24
N	(2.577)	(1.423)	(1.447)	(1.992)

* Només recursos propis.

** Recursos de l'enquestat sumats amb els de la seua parella.

Font: Martín Serrano, M. i Velarde Hermida, O. (1997) *Informe Juventud en España 96*. Institut de la Joventut. Ministeri de Treball i Afers Socials. Pàg. 306

Els joves situats, massivament, al marge de la vida econòmica i productiva, es veuen obligats, els agrada o no —tant a ells com als seus pares— a romandre cada vegada més temps amb les seues famílies d'origen. Un fet semblant ocorre amb la seua permanència en el sistema educatiu cada vegada més prolongat. El sistema escolar ha afegit a les seues funcions tradicionals —socialització de les noves generacions, qualificació de la força de

treball i legitimació de les desigualtats socials— la nova funció de ser una alternativa a la desocupació i un magatzem de les capacitats juvenils excedentàries no integrables en el mercat laboral. La situació dels joves valencians no hi introdueix, com podem observar a la Taula 2, variacions significatives.

Taula 2. Comparació de les situacions econòmiques dels joves del País Valencià i els joves de l'Estat espanyol

	Estat espanyol (*)			País Valencià		
	1985	1988	1992	1985	1992	1994
(N)	(9011)	(5249)	(5000)	(**)	(482)	(1804)
Manca completa de recursos propis	49	47	34	34	37	44
Recursos propis insuficients	15	17	14	14	13	13
Autosuficiència incompleta	9	10	26	26	28	18
Autosuficiència completa	27	26	20	20	22	25
Total	100	100	100	100	100	100

(*) Aquestes dades procedeixen de les enquestes de la joventut de l'INJUVE, dirigides per J.L. Zàrraga (1984-85 i 1988) i Manuel Navarro i M. José Mateo (1992).

(**) Les dades de 1985 del País Valencià apareixen citades a Garcia Ferrando, M. (1992): *La sociedad valenciana*, pàg. 220, on no apareix la base de càlcul; les de 1992 són de l'*Informe juventud en España 1992*, i les de 1994 pertanyen a l'enquesta de l'IVAJ *Juventut valenciana 1994*.

Font: Institut Valencià de la Joventut (1995), *Juventut valenciana 1994*, pàg. 52

En conjunt, la població juvenil ocupa un espai estructural de discriminació i exclusió. Al mateix temps és percebuda en moltes ocasions des de la societat adulta com una amenaça potencial. Podríem recordar, per exemple, en el nostre context més immediat, el desconcert i el temor que produeixen entre els adults benpensants algunes manifestacions de l'oci juvenil com va ser la «ruta del bakalao», o algunes reivindicacions bàsiques com la de l'habitatge quan s'expressa en forma d'ocupació de cases abandonades.

La consciència de tenir el futur bloquejat per la societat adulta i, en concret, per l'evolució econòmica de les actuals societats capitalistes, ha estat un dels sentiments predominants entre els joves de l'Estat espanyol a finals de la dècada dels vuitanta i primera meitat dels noranta. Com es recordarà, la consigna més repetida en les manifestacions estudiantils de finals dels vuitanta era: «no tenim futur!».

3.4. Formació i habitatge en la transició cap a l'autonomia adulta

Les dades de l'últim informe de joventut de 1996 indicaven que un 40% dels joves de l'Estat espanyol entre 15 i 29 anys estaven estudiant, un 15% simultaniejava estudis i treball, un 27% només treballava i, finalment, un 17% ni treballava ni estudiava. En el País Valencià els percentatges, segons l'informe *Juventut valenciana 1994*, eren els següents: un 31% que només estudiava, un 15% que compaginava estudis i treball, un 33% que només treballava.

L'*Informe juventud en España 1992* ens permet relacionar la procedència socioeconòmica de les famílies d'origen i l'activitat dels joves. Així, mentre que un 60% dels procedents de famílies d'estatus alt i mitjà alt estaven estudiant; el percentatge descen-

dia a un 32% per als joves d'estatus mitjà baix i a un 37% per als d'estatus baix. La relació s'invertia en considerar la categoria d'aquells que «només treballen» i la categoria d'aquells que «ni estudien ni treballen». D'aquesta manera, en la primera categoria —«només treballen»— hi havia un 18% dels procedents d'estatus alt i mitjà alt, enfront del 38% del mitjà baix i del 27% del baix. De la seua banda, en la segona categoria —«ni estudien ni treballen»— la relació s'hi intensificava: mentre només un 7% d'estatus mitjà alt i alt estava en aquesta situació, el percentatge augmentava al 16% en l'estatus mitjà baix i al 26% en l'estatus socioeconòmic baix.¹⁰ Considerant-los globalment, només un de cada cinc joves vivia exclusivament dels seus ingressos: de la resta, un 80% depenia —en major, 54%, o menor mesura, 26%— de la família d'origen per a subsistir.

La formació és el segon element en la transició cap a l'emancipació adulta. Aproximadament una quarta part dels joves valencians entre 15 i 29 anys estaven l'any 1991 dins del sistema escolar. D'ells, el 54% eren dones i la resta homes. El sistema escolar ha afegit, com assenyalàvem més amunt, a les seues funcions tradicionals, la de ser un magatzem de les capacitats juvenils no integrables en la vida productiva. El sistema educatiu viu, en les societats de capitalisme madur, travessat per una contradicció. D'una banda ha de produir les habilitats i les capacitacions que els joves necessiten per a entrar en el mercat laboral; d'una altra, però, ha de neutralitzar, emmagatzemant-les, les capacitats juvenils sobrants. Sota el pes d'aquesta doble tasca, no és d'estranyar la impressió que el sistema educatiu sembla estar permanentment a punt del col·lapse, i que al mateix temps aquesta impressió convisca amb una generalitzada normalitat.

D'altra banda, la condició socioeconòmica de la família d'origen i l'hàbitat diferencien les oportunitats d'estudi dels joves. D'aquesta manera —com assenyalava l'informe *Juventut valenciana 1985*—, encara que quatre de cada deu joves valencians estudiaven en els nivells no obligatoris del sistema educatiu, set de cada deu eren fills de pares amb estudis mitjans i superiors, i només dos eren fills de pares sense estudis. La variable territorial marcava, igualment, una forta desigualtat. Enfront d'un 61% de joves procedents d'àmbits rurals que havien tingut accés als ensenyaments mitjans i universitaris, els procedents d'àmbits urbans ascendien al 86%. Finalment, la presència més alta quantitativament i qualitativament de les dones —són més i, en general, obtenen millors resultats acadèmics— en el sistema educatiu no es tradueix en més igualtat d'aquestes en la seua inserció laboral.

L'accés a un allotjament independent és l'última trava que els joves dels noranta troben per a concloure el seu procés d'emancipació adulta. L'habitatge, precedit per l'ocupació i la formació, es col·locava en tercer lloc entre les preocupacions dels joves europeus (*Estudio Jóvenes Europeos 1987*). L'any 1996, aproximadament el 77% dels joves de l'Estat espanyol vivien als domicilis de la família d'origen; la resta vivien en casa independent —19%—, o en casa amb no familiars —4%. Les dades de l'informe *Juventut valenciana 1994* eren els següents: un 82% residien al domicili de la família

10. El sexe diferencia els joves pel que fa a les posicions que poden ocupar en la formació i en l'ocupació, però diferencia encara més entre aquells que no es troben en cap d'aquests dos àmbits: els homes són en la seua majoria cercadors d'ocupació (aproximadament sobre el 80%), les dones són meitat cercadores d'ocupació, meitat mestresses de casa.

d'origen; un 15% amb la seua pròpia família i un 2% en pisos compartits o sols. Els motius econòmics eren la raó principal que mantenia en el domicili familiar aquells que deien que preferien un allotjament autònom. Els joves situats, massivament, al marge de la vida econòmica i productiva, es veuen obligats, els agrade o no —tant a ells com als seus pares—, a romandre cada vegada més temps amb les seues famílies d'origen.

Taula 3. Habitatge habitual dels joves valencians segons ocupació actual (% horitzontals)

	Total	CASA PARES	UN ALTRE domicili	Independent
Total joves	(1000)	75	4	20
Només estudi	(375)	89	6	4
Estudi i treball	(93)	81	12	8
Treball i estudi	(58)	79	2	17
Només treball	(296)	66	1	32
Ni estudi ni treball	(176)	58	1	40
Estudien	(526)	87	7	6
Treballen	(447)	71	3	25

Font: Informe *Juventut valenciana 1996*

Si atrem l'informe inèdit del 1996, la situació és pràcticament semblant: el percentatge dels joves valencians que viuen a casa dels seus pares arriba al 75% i el percentatge d'aquells que diuen que els agradaria viure emancipats de la llar d'origen ascendeix al 57%, en habitatge independent; i 16% en un altre allotjament. D'altra banda, en el segment dels anomenats joves adults (25-29 anys) un 50% viuen als domicilis de la família d'origen. Entre ells, quatre de cada cinc xics, i nou de cada deu xiques, voldria viure en casa independent; entenent per casa independent un habitatge comprat o llogat per ells sols o per ells i la seua parella.

4. ALGUNES REFLEXIONS, A MANERA DE CONCLUSIÓ

En les últimes dues dècades el retard mitjà que els joves espanyols han sofert en l'entrada a la seua primera ocupació supera els sis anys. Les dificultats que aquestes generacions tenen per a integrar-se en la societat adulta són cada vegada més grans. Pel que fa als joves valencians, Martín Serrano escrivia en la presentació de l'informe *Juventut valenciana 1994*:

«En la societat valenciana, el mateix que en la resta de l'Estat espanyol, els vint-i-cinc anys són la frontera en la qual, per a ells i per a elles, s'hauria de consumir el pas de l'etapa de formació a l'etapa d'inserció laboral. Però aquest trànsit es nega a un nombre cada vegada més gran de joves. La fallida del model tradicional d'inserció dels joves en la vida adulta sembla un fet irreversible, almenys mentre els joves continuen entrant en la trentena amb salaris insuficients i contractes inestables. L'atur, l'eventualitat, la incertesa laboral dels nostres joves tenen moltes conseqüències negatives per al conjunt de la societat, i no sols per als joves. Algunes d'aquestes poden comprometre el futur d'aquest país.» (1995, p. 9.)

La seua integració fallida en la societat adulta els atrapa entre paradoxes. Una paradoxa històrica: han tingut una bona relació intergeneracional; han cregut el que els contaven els seus pares, però els seus pares no han estat capaços de crear un espai per a la plena integració social dels seus fills. Una paradoxa política: senten que els adults fan amb ells el contrari del que diuen, en nom d'allò que diuen.

En definitiva, l'escassetat d'ocupacions, la insuficiència dels salaris, la inseguretat econòmica vinculada a la inestabilitat laboral i la dificultat per a adquirir l'habitatge propi dificulten greument la inserció social de les persones joves. La línia divisòria entre el món juvenil i el dels adults s'ha convertit en un escull difícilment esquivable per a la majoria de la població jove. Quan la formació es converteix en una avantsala d'espera inacabable per a trobar una ocupació; quan la recerca d'ocupació es converteix en l'ocupació mateixa, o quan la precarietat laboral només permet una autonomia a temps parcial, la condició juvenil esdevé una condemna.

Una condemna que no és incompatible amb la llibertat expressiva o amb els permisos de cap de setmana o vacances, però que en cap cas podem equiparar-la a una autonomia de vida real (Rodríguez Victoriano, 1999).

El lema implícit en la sociologia de la joventut espanyola de la dècada dels vuitanta deia més o menys: «Demà, joves, us emancipareu». L'atur estructural i la precarització laboral ha obligat a substituir aquest lema, en la segona meitat dels noranta, per un altre que diu més o menys: «emancipació discontinua o virtual i dependència contínua o real». Finalment, en termes de participació política i ciutadana, el bloqueig de la inserció sociolaboral dels joves significa un increment de l'atomització individual i es tradueix en una desmobilització en la participació del col·lectiu juvenil¹¹ en la gestió dels afers públics i col·lectius, una condició imprescindible per a la salut democràtica de la vida social.

11. En un document recent editat per l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona podem llegir: «En efecte, els joves i les joves d'avui són l'exponent més clar del que el filòsof francès Gilles Lipovetsky ha denominat "La metamorfosi de l'individualisme democràtic" que en poques paraules es podria resumir com el triomf de l'autonomia individual i de la privacitat davant els lligams morals, religiosos, ideològics i polítics als quals els homes i les dones han estat sotmesos fins fa molt poc. Es tracta de l'enderrocament definitiu dels valors sociocomunitaris de la modernitat que afecta de ple aspectes fins ara tan essencials per a l'individu i la societat com el treball i la família, el paper de la dona i, en darrer terme, la funció mateixa de l'Estat». (*La nova condició juvenil i les polítiques de joventut cap a una proposta de polítiques afirmatives*, pàg. 11.)

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, L. E. (1997): «Sindicalismo y ciudadanía: los dilemas de la solidaridad en la época de la fragmentación» en DDAA, *¿Qué crisis? Retos y transformaciones en la sociedad del trabajo*. Garkoa, Sant Sebastià.
- ALONSO, L. E., (1998): «El sector comunitario: Juventud y empleo», en *Revista de Estudios de la Juventud*, núm. 44.
- ANISI, D. (1995): *Creadores de escasez. Del bienestar al miedo*, Alianza editorial, Madrid.
- ALABART i VILA, A. (1998): «La ciudad y los jóvenes», en *Revista de Treball Social*, núm. 149.
- ARANGUREN, J. (1985): «La juventud europea a lo largo de cuarenta años» en *Papers*, núm. 25.
- BECK, U. (1997): «La irresponsabilidad organizada» en Herman E. Daly, Christian Schütze, Ulrich Beck, *Crisis ecológica y sociedad*, Germania, Alzira.
- BECKER, G. (1987): *Tratado sobre la familia*, Alianza, Madrid.
- BILBAO, A. (1998): «El trabajador precario», en *Arxius*, núm. 2.
- BOURDIEU, P. (1999): *Contrafuegos*, Anagrama, Barcelona.
- CASTEL, R. (1997): *La metamorfosis de la cuestión social*, Paidós, Buenos Aires.
- CHOMSKY, N. i RAMONET, I. (1995): *Cómo nos venden la moto*, Icaria, Más madera, Madrid.
- DDAA (1998): *La nova condició juvenil i les polítiques de joventut*, Ajuntament de Barcelona.
- FERRAROTTI, F. (1983): «La juventud en pos de una nueva identidad», en *La juventud de los años 80*, Ediciones Sígueme, Salamanca.
- GRACIA ESPEJO, I. (1998): *Recursos formativos e inserción laboral de los jóvenes*, CIS, Madrid.
- GARCIA, E. (1990): «Elements introductoris: la sociologia de l'educació com a ciència social», en Rotger, J. M. (coord.), *Sociologia de l'educació*, EUMO editorial, Barcelona.
- GARRIDO, L. i REQUENA, M. (1997): *La emancipación de los jóvenes en España*, Institut de la Joventut, Madrid.
- GONZÁLEZ, J.; DE LUCAS, A. i ORTÍ, A. (1985): *Sociedad rural y juventud campesina*, Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació, Madrid.
- IBÁÑEZ, J. (1998): *A contracorriente*, Fundamentos, Madrid.
- MARQUÉS, J.; DUART, P.; RODRÍGUEZ, M. i SANTOS, A. (1992): «Juventud», en García Ferrando (coord.), *La sociedad valenciana de los 90*, Edicions Alfons el Magnànim, València.
- MARQUÉS, Josep Vicent (1982): *No és natural*, Anagrama, Barcelona.
- MARTÍN CRIADO, E. (1998): *Producir juventud*, Istmo, Madrid.
- MARTÍN SERRANO, M. i VELARDE HERMIDA, O. (1996): *Informe Juventud en España 1996*, Institut de la Joventut, Ministeri d'Afers Socials, Madrid.
- (1994): *Juventud valenciana 1994*, Institut Valencià de la Joventut, València.
- MILLS, C. Wright (1974): *La imaginación sociológica*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic.
- NAVARRO LÓPEZ, M. i MATEO RIVAS, M. (1993): *Informe juventud en España 1992*, Institut de la Joventut, Ministeri d'Afers Socials, Madrid.
- ORTÍ, A. (1995): «Viejas y nuevas ideologías: hacia la dualización postsocialdemócrata», en *Documentación Social*, núm. 99/100.
- PETRELLA, R. (1997): *El bien común. Elogio de la solidaridad*, Temas de Debate, Madrid.
- POLANYI, K. (1989): *La gran transformación. Crítica del liberalismo económico*, La Piqueta, Madrid.
- POVEDA, M. i SANTOS, A. (1998): «El mercado de trabajo devastado. Procesos de flexibilización a la española», en *Arxius*, núm. 2.
- RIECHMANN, J. i RECIO, A. (1997): *Quien parte y reparte...*, Icaria, Más madera, Barcelona.

- RODRÍGUEZ CABRERO, G. (1997): «Conflicto, gobernabilidad y política social», en Giner, S. i Sarasa, S. (eds.), *Buen gobierno y política social*, Ariel, Barcelona.
- RODRÍGUEZ VICTORIANO, J. M. (1999): «Cómo nos venden el voluntariado. De los derechos sociales a la ayuda voluntaria», en *Gaceta sindical*, núm. 172.
- ROQUERO, E. (1995): *La inserción a la vida activa*, Universitat de Granada, Granada.
- ZARRAGA, J. L. (1985): *Informe Juventud en España. La inserción de los jóvenes en la sociedad*, Institut de la Joventut, Madrid.
- (1988): *Informe Juventud en España 1988*, Institut de la Joventut, Madrid.

UN FUTUR INCERT.
LA JOVENTUT VALENCIANA ENTRE LA FORMACIÓ,
EL TREBALL I LA DESOCUPACIÓ

Enric SANCHIS GÓMEZ